

Инсон ҳуқуқлари кутубхонаси

СУД ТАЪҚИБИНИ

**АМАЛГА ОШИРУВЧИ
ШАХСЛАРНИНГ РОЛИГА ТААЛУҚЛИ**

РАҚБАРИЙ ПРИНЦИПЛАР

Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси
Миллий маркази

Инсон ҳуқуқлари кутубхонаси

**СУД ТАЪҚИБИНИ
АМАЛГА ОШИРУВЧИ ШАХСЛАРНИНГ
РОЛИГА ТААЛЛУҚЛИ РАҲБАРИЙ ПРИНЦИПЛАР**

Тошкент – 2023

УЎК 342.7+347.963
КБК 67.410

С 95 Суд таъқибини амалга оширувчи шахсларнинг ролига тааллуқли
Раҳбарий принциплар. — Т.: Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон

Республикаси Миллий маркази, 2023. — 26 б. ("Инсон ҳуқуқлари кутубхонаси")

ISBN 978-9910-9787-1-5

Масъул муҳаррир: академик А.Х. Саидов

Суд таъқибини амалга оширувчи шахсларнинг ролига тааллуқли Раҳбарий принциплар БМТнинг аъзо-давлатлар жиноий таъқиб органларининг фаолият тамойилларини батафсилроқ белгилайдиган энг муҳим ҳужжат ҳисобланади.

Қўлланмада судьялар, прокурорлар, амалиётчи юристлар, давлатнинг бошқарув органлари, таълим муассасалари ва инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилувчи ташкилотлар учун инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш стратегияларини шакллантириш бўйича тавсиялар келтирилган бўлиб, бу ўларга ўз фаолиятини халқаро стандартларга мувофиқ амалга оширишларида ёрдам беради.

Нашр амалиётчи юристлар, ўқитувчилар, аспирантлар, юридик факультет талабалари учун мўлжалланган.

УЎК 342.7+347.963
КБК 67.410

ISBN 978-9910-9787-1-5

МУНДАРИЖА

Одил судловни амалга ошириш соҳасидаги халқаро стандартлар	4
Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Жиноятчиликнинг олдини олиш ва жиноий одил судлов бўйича конгресси тўғрисидаги умумий маълумотлар	10
Суд таъқибини амалга оширувчи шахсларнинг ролига тааллуқли Раҳбарий принциплар <i>(Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Жиноятчиликнинг олдини олиш ва ҳуқуқбузарлар билан муомала қилиш бўйича саккизинчи конгресси, Гавана, 1990 йил 27 август – 7 сентябрь)</i>	12

ОДИЛ СУДЛОВНИ АМАЛГА ОШИРИШ СОҲАСИДАГИ ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАР

Одил судлов ва ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш борасидаги аҳамияти ниҳоятда улкандир. XX асрнинг ўрталарига қадар ҳам одил судловни амалга ошириш масалалари фақатгина давлатларнинг ички ҳуқуқ нормалари билан тартибга солиб келинади. Ҳар бир мамлакатнинг миллий қонунчилиги халқаро ҳуқуқ нормаларидан қатъи назар, судьялар ва ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари ходимларининг ҳуқуқий ҳолатини, процессуал қонун ҳужжатларини миллий доирада мустаҳкамлаб келган. Бинобарин, бу иш фақатгина миллий қонунчилик ваколатига тегишли, деб ҳисобланган.

Бугунги кунга келиб аҳвол тубдан ўзгарди. Суд ва ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг фаолияти халқаро ҳуқуқ нормалари билан ҳам тартибга солинадиган мустақил соҳага айланди. Ҳозирги кунда одил судловни амалга ошириш давлатларнинг миллий қонунлари билан ҳам, халқаро ва минтақавий ҳуқуқ нормалари билан ҳам тартибга солинмоқда. Шу аснода инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳимоя қилишда халқаро ҳуқуқнинг тутган ўрни борган сари муҳим аҳамият касб этмоқда.

XXI асрда халқаро муносабатларнинг диққат марказида инсон, унинг ҳуқуқлари ва эркинликлари турибди. Суд ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар фаолиятига дахлдор халқаро стандартлар ўрни ошиб бормоқда. Одил суд ва ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари инсон ҳуқуқ ва эркинларини таъминлашнинг муҳим механизми сифатида

халқаро стандартлар асосида самарали фаолият кўрсатади. Одил судлов, тергов ва суриштирувга бўлган ҳуқуқ халқаро умумэтироф этилган ҳуқуқ ва эркинликлар сирасига киради. Агар одил судлов ва ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари самарали фаолият кўрсата олмаса, инсоннинг бирор-бир ҳуқуқини ҳимоя қилиш мумкин бўлмай қолади.

Одил судловни амалга оширишга дахлдор асосий принциплар ва стандартлар инсон ҳуқуқларига ҳамда ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари фаолиятига оид бир қанча халқаро шартномаларда мустаҳкамланган.

Бундан 75 йил олдин, яъни 1948 йилда қабул қилинган Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясида қонун олдида тенглик, айбсизлик презумпцияси принциплари, одил судлов қонунга мувофиқ таъсис этилган мустақил ва холис суд томонидан адолатли ҳамда ошкора равишда ўтказилиши ҳуқуқи мустаҳкамланган. Хусусан, Декларациянинг 8-моддасида “ҳар бир инсон унга Конституция ёки қонун орқали берилган асосий ҳуқуқлари бузилган ҳолларда нуфузли миллий судлар томонидан бу ҳуқуқларнинг самарали тикланиши ҳуқуқига эга”, дейилган.

1966 йилда Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар ҳамда Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пактлар қабул қилинган. Инсонларнинг барча шахсий, сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқларини амалга ошириш ушбу икки Пактда кафолатланган.

Шунингдек, одил судловни амалга ошириш ҳамда ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари фаолияти принциплари “Жиноятлар ва ҳокимиятни суиистеъмол қилиш қурбонлари учун одил судловнинг асосий принциплари декларацияси”, “Суд органлари мустақиллигининг асосий принциплари”, “Мансабдор шахсларнинг ҳуқуқий тартиботни сақлаш борасидаги ахлоқ кодекси”, “Одил судловни амалга ошириш соҳасидаги инсон ҳуқуқлари: ҳибсга олиш ёки қамоқ жазосига тортиладиган шахсларнинг ҳимояси”, “БМТнинг Вояга етмаган болаларга нисбатан одил судлов

юритишга доир минимал стандарт қоидалари (Пекин қоидалари)” ва бошқа универсал шартномалар билан муштахкамланган.

Инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро шартномалар судьялар ва ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари ходимлари учун одил судловни амалга ошириш соҳасидаги халқаро стандартларни белгилаб беради.

Масалан, Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пактнинг 14-моддасида ҳар ким ўзига қўйилган ҳар қандай жиноий айбловни кўриб чиқишда тўлиқ тенглик асосида камида унга таъминланиши керак бўлган қуйидаги кафолатлар санаб ўтилган:

а) ўзига қўйилган жиноий айблов хусусияти ва асослари ҳақида у тушунадиган тилда зудлик билан ва батафсил хабардор этилиши;

б) ўз ҳимоясини тайёрлаш ва ўзи танлаган ҳимоячи билан мулоқотда бўлиш учун етарлича вақт ва имкониятга эга бўлиш;

с) асоссиз кечиктирмасдан ишининг судда кўрилиши;

д) ўзининг иштирокида суд қилиниши ва ўзини шахсан ёки ўзи танлаган ҳимоячи орқали ҳимоя қилиниши; агар унда ҳимоячи бўлмаса, бу ҳуқуқ ҳақида хабардор қилиниши ва одил суд манфаатлари талаб қилган ҳар қандай ҳолатда унга тайинланган ҳимоячига эга бўлиши, бу ҳимоячига тўлаш учун етарли маблағи бўлмаган ҳар қандай ҳолатда унга ҳимоячининг текинга берилиши;

е) унга қарши кўрсатма бераётган гувоҳларни сўроқ қилиш ёки шу гувоҳлар сўроқ қилиниши ҳуқуқига эга бўлиши ва унга қарши кўрсатма бераётган гувоҳлар учун мавжуд бўлган шартларда ўзининг гувоҳларини чақириш ва сўроқ қилиш ҳуқуқига эга бўлиши;

ф) судда қўлланилаётган тилни тушунмаса ёки бу тилда гаплаша олмаса бепул таржимон кўмагидан фойдаланиши;

г) ўзига ўзи қарши кўрсатма беришга ёки ўзини айбдор деб тан олишга мажбур қилинмаслиги.

Ҳозирги кунда жаҳоннинг кўпгина демократик давлатларида давлатнинг инсон ҳуқуқлари соҳасидаги халқаро шартномаларини миллий ҳуқуқий тизимнинг таркибий қисми сифатида тан олиш ва унинг қоидалари устуворлигини эътироф этиш давлатнинг инсон ҳуқуқлари соҳасидаги халқаро мажбуриятлари бажарилишининг энг муҳим кафолатларидан бири сифатида конституциявий муштаҳамланган.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 15-моддасида Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари халқаро ҳуқуқнинг умумэътироф этилган принцип ва нормалари билан бир қаторда Ўзбекистон Республикаси ҳуқуқий тизимининг таркибий қисмидир. Агар Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномасида Ўзбекистон Республикасининг қонунида назарда тутилганидан бошқача қоидалар белгиланган бўлса, Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаси қоидалари қўлланилади, деб белгилаб қўйилган. Шундан келиб чиқиб, Ўзбекистон Республикаси томонидан ратификация қилинган инсон ҳуқуқлари соҳасидаги халқаро шартномаларда ўз ифодасини топган халқаро стандартлар ҳуқуқий тартибга солишнинг асосларидан бири ҳисобланади, бу стандартлар қонун ижодкорлиги ва ҳуқуқни қўллаш амалиётининг муҳим мезонларидир. Конституциянинг 19-моддасига мувофиқ, Ўзбекистон Республикасида инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликлари халқаро ҳуқуқнинг умумэътироф этилган нормаларига биноан ҳамда Конституцияга мувофиқ эътироф этилади ва кафолатланади.

Одил судлов, тергов ва суриштирувга бўлган ҳуқуқни таъминлаш давлатнинг инсон ҳуқуқлари соҳасидаги мажбуриятларидан бири ҳисобланади. Давлат миллий хусусият, менталитет, манфаатни рўқач қилиб ёки бу ҳуқуқларни таъминлашнинг миллий қонунчилик асослари, тегишли ҳуқуқий нормалар мавжуд эмаслигини асос қилиб одил судлов, тергов ва суриштирувга бўлган ҳуқуққа риоя қил-

маслиги ёки уни таъминламаслиги мумкин эмас. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 55-моддаси учинчи қисми билан “ҳар кимга бузилган ҳуқуқ ва эркинликларини тиклаш учун унинг иши қонунда белгиланган муддатларда ваколатли, мустақил ва ҳолис суд томонидан кўриб чиқиши ҳуқуқи кафолатланади”.

Инсоннинг судга ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга мурожаат қилиш ҳуқуқи, одил судлов, тергов ва суриштирувдан фойдаланиш ҳуқуқи, шунингдек суд ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ҳимоясига бўлган ҳуқуқи чекланиши мумкин эмас. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 21-моддаси учинчи қисмига мувофиқ “инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликлари фақат қонунга мувофиқ ва фақат конституциявий тузумни, аҳолининг соғлиғини, ижтимоий ахлоқни, бошқа шахсларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш, жамоат хавфсизлигини ҳамда жамоат тартибини таъминлаш мақсадида зарур бўлган доирада чекланиши мумкин. Лекин инсоннинг одил судлов, тергов ва суриштирувга бўлган ҳуқуқи ҳеч қайси бир вазиятда конституциявий тузумни, аҳолининг соғлиғини, ижтимоий ахлоқни, бошқа шахсларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш, жамоат хавфсизлигини ҳамда жамоат тартибини таъминлаш мақсадларига эришишга тўсқинлик қила олмайди. Одил суд ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ҳимояси ўзининг бирон бир кўринишида кўрсатилган шахс ва жамоат манфаатларига таҳдид сола олмайди, аксинча, уларни ҳимоя қилишга хизмат қилади. Шунга мувофиқ, одил суд, адолатли тергов, суриштирувда инсон ҳуқуқлари соҳасидаги халқаро стандартларидан четга чиқишни ҳеч бир сабаб билан оқлаб бўлмайди.

Шунингдек, Конституциянинг 55-моддаси тўртинчи қисмида “ҳар ким Ўзбекистон Республикасининг қонунчилигига ва халқаро шартномаларига мувофиқ, агар давлатнинг ҳуқуқий ҳимояга доир барча ички воситаларидан

фойдаланиб бўлинган бўлса, инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилувчи халқаро органларга мурожаат этишга ҳақли” эканлиги тўғридан-тўғри белгиланган. Бу билан, агар инсонда одил суд, тергов ва суриштирувга бўлган ҳуқуқларининг миллий суд ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар томонидан самарали таъминлангани борасида норозилик бўлса, бундай вазиятда одил судлов, тергов ва суриштирув соҳасидаги халқаро стандартларнинг бевожута халқаро органлар томонидан қўлланилишига кафолат берилган.

Шундай қилиб, Ўзбекистон Республикаси Конституциясида одил судлов, тергов ва суриштирувнинг инсон ҳуқуқлари соҳасидаги халқаро стандартларига мувофиқ бўлишининг мажбурийлиги мустаҳкамланган. Бошқа томондан, инсоннинг одил судлов ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлардан фойдаланиш ҳуқуқи соҳасидаги халқаро стандартларнинг миллий қонунчилик даражасида мустаҳкамланиши одил суд ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар фаолиятини таъминлашнинг муҳим ҳуқуқий механизмлари яратади.

Умид қиламизки, “Суд таъқибини амалга оширувчи шахсларнинг ролига тааллуқли Раҳбарий принциплари”нинг ўзбек тилидаги нашри судьялар, прокурорлар ва ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари ходимлари учун инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳимоя қилиш борасидаги фаолиятида фойдали қўлланма бўлади.

БИРЛАШГАН МИЛЛАТЛАР ТАШКИЛОТИНИНГ ЖИНОЯТЧИЛИКНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ ВА ЖИНОИЙ ОДИЛ СУДЛОВ БЎЙИЧА КОНГРЕССИ ТЎҒРИСИДАГИ УМУМИЙ МАЪЛУМОТЛАР

Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Жиноятчиликнинг олдини олиш ва жиноий одил судлов бўйича конгресси – Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Гиёҳвандлик ва жиноятчилик бўйича бошқармаси (БМТ ГЖБ) томонидан ташкил этилган. БМТнинг аъзо-давлатлари ва кузатувчилар, халқаро ташкилотлар, ноҳукумат ташкилотлар ва махсус экспертлар Конгресс иштирокчилари ҳисобланади.

Ҳар беш йилда бир марта жиноятчиликка қарши кураш масаласи бўйича халқаро конференциялар ўтказиш амалиёти 1872 йилда, кейинчалик у Халқаро жиноят ва пенитенциар комиссиясига (ХЖПК) ўзгартирилган Халқаро қамоқхоналар комиссияси шафелигида конференциялар ўтказилганда юзага келган. Бош Ассамблея 1950 йилда ўзининг 415(V)-резолюциясида ушбу Комиссия вазифаларини Бирлашган Миллатлар Ташкилотига ўтказишга рухсат берди ва режа қабул қилди, унга мувофиқ Бирлашган Миллатлар Ташкилоти ҳар беш йилда Халқаро конгрессни чақириш мажбуриятини олади. Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Биринчи конгресси 1955 йил Женевада бўлиб ўтган.

Ушбу конгресслар Бирлашган Миллатлар Ташкилотида жиноий одил судловнинг нормалари ва стандартларини қўллашни умумлаштирадиган керакли халқаро-ҳуқуқий ҳужжатларни ишлаб чиқиш, қабул қилиш ва амалга оширишда муҳим роль ўйнаш имконини берди. Ушбу ҳужжатлар қаторига қуйидагилар киради: Маҳбуслар билан муомалада бўлишнинг минимал стандарт қоидалари;

Ҳуқуқ-тартиботни сақлаш юзасидан мансабдор шахсларнинг ахлоқ кодекси; Барча шахсларни қийноқ ҳамда муомала ва жазолашнинг бошқа шафқатсиз, ғайриинсоний ёки кадр-қимматни камситадиган турларидан ҳимоя қилиш тўғрисидаги декларация; Ўлим жазосига ҳукм қилинганлар ҳуқуқларини ҳимоя қилишни кафолатловчи чоралар; Ривожланиш ва янги халқаро-иқтисодий тартиб контекстида жиноятчиликни олдини олиш ва жиноий одил судлов соҳасидаги Раҳбарий принциплар; Вояга етмаганларга нисбатан одил судловни амалга оширишга доир минимал стандарт қоидалари; Суд органларининг мустақиллигига доир асосий принциплар ва бошқалар.

Охирги ўн тўртинчи конгресс 2021 йил Киото шахрида (Япония) бўлиб ўтган, унда “Жиноятчиликни олдини олиш, жиноий одил судлов ва ҳуқуқ устуворлигини таъминлаш чораларини кучайтириш: 2030 йилгача бўлган даврда барқарор ривожланиш соҳасидаги кун тартибини амалга оширишга кўмаклашиш” тўғрисидаги Киота декларацияси қабул қилинган.

СУД ТАЪҚИБИНИ АМАЛГА ОШИРУВЧИ ШАХСЛАРНИНГ РОЛИГА ТААЛЛУҚЛИ РАҲБАРИЙ ПРИНЦИПЛАР

*Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг
Жиноятчиликнинг олдини олиш ва ҳуқуқбузарлар билан
муомала қилиш бўйича саккизинчи конгресси,
Гавана, 1990 йил 27 август – 7 сентябрь*

**Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Жиноятчи-
ликнинг олдини олиш ва ҳуқуқбузарлар билан муома-
ла қилиш бўйича саккизинчи конгресси,**

Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Жиноятчилик-
нинг олдини олиш ва ҳуқуқбузарлар билан муомала қилиш
бўйича еттинчи конгресси томонидан консенсус асосида
қабул қилинган ҳамда Бош Ассамблеянинг 1985 йил 29 но-
ябрдаги 40/32-резолюциясида тасдиқланган Милан ҳара-
катлар дастурига *таяниб*,

шунингдек, еттинчи Конгресс Жиноятчиликнинг олди-
ни олиш ва унга қарши курашиш бўйича қўмитасини суд
таъқибини амалга оширувчи шахсларга тааллуқли раҳ-
барий принципларни ишлаб чиқиш зарурлигини кўриб
чиқишга даъват этадиган 7-резолюцияга *таяниб*,

қайд этилган резолюцияга мувофиқ Бирлашган Мил-
латлар Ташкилотининг Жиноятчиликнинг олдини олиш ва
ҳуқуқбузарлар билан муомала қилиш бўйича саккизинчи
конгрессига Қўмита ва минтақавий тайёргарлик йиғилиш-
лари томонидан қилинган ишларни *мамнуният билан таъ-
кидлаб*,

1. ушбу резолюциянинг иловасида келтирилган суд
таъқибини амалга оширувчи шахсларнинг ролига тааллуқ-
ли Раҳбарий принципларни қабул қилади;

2. ҳар бир мамлакатнинг сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва маданий хусусиятлари ва анъаналарини ҳисобга олган ҳолда, қарор қабул қилиш ва миллий, минтақавий ва минтақалараро амалга ошириш учун Раҳбарий принципларни тавсия қилади;

3. аъзо-давлатларга ўзларининг миллий қонун ҳужжатлари ва амалиёти доирасида Раҳбарий принципларни эътиборга олишни ҳамда ҳурмат қилишни таклиф қилади;

4. аъзо-давлатларга, шунингдек Раҳбарий принципларни суд таъқибини амалга оширувчи шахслар ва бошқа шахслар, хусусан, судьялар, адвокатлар, ижро этувчи ва қонунчилик органлари ходимлари ҳамда аҳоли эътиборига етказишни таклиф қилади;

5. Раҳбарий принципларни амалга оширишда жиноятчиликнинг олдини олиш ва ҳуқуқбузарлар билан муомала қилиш масалалари билан шуғулланувчи минтақавий комиссия, минтақавий ва минтақалараро муассасаларни, Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг ихтисослаштирилган муассасалари ва тизимнинг бошқа органлари, Иқтисодий ва Ижтимоий Кенгаш ҳузуридаги маслаҳатлашув мақомига эга бўлган бошқа манфаатдор ҳукуматлараро ташкилотлар ва ноҳукумат ташкилотларни фаол иштирок этишга қатъий чақиради;

6. Жиноятчиликнинг олдини олиш ва унга қарши курашиш бўйича қўмитасини ушбу резолюцияни амалга ошириш ҳақидаги масалани биринчи навбатда кўриб чиқишга чақиради;

7. Бош котибдан Раҳбарий принципларни имкон қадар кенгроқ оммалаштириш, жумладан, уларни ҳукуматлараро ва ноҳукумат ташкилотларига ҳамда бошқа манфаатдор томонларга юбориш учун тегишли чоралар кўришни сўрайди;

8. Бош котибдан, шунингдек 1993 йилдан бошлаб беш йилда бир марта Раҳбарий принципларни амалга ошириш ҳақидаги маърузани тайёрлашни сўрайди;

9. кейинроқ Бош котибдан аъзо-давлатларга уларнинг илтимосларига қўра Раҳбарий принципларни амалга ошириш ва Қўмитага ушбу масала бўйича доимий равишда маъруза тақдим этишда ёрдам беришни сўрайди;

10. мазкур резолюция Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг барча манфаатдор органлари эътиборига етказилишини сўрайди.

СУД ТАЪҚИБИНИ АМАЛГА ОШИРУВЧИ ШАХСЛАРНИНГ РОЛИГА ТААЛЛУҚЛИ РАЎБАРИЙ ПРИНЦИПЛАР

Жаҳон халқлари Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Ни-
зомида, хусусан, адолатга риоя этиш мумкин бўладиган
шарт-шароитлар яратишга қарор қилганликларини ҳамда
ирқи, жинси, тили ва динидан қатъи назар инсон ҳуқуқла-
ри ва асосий эркинликларига бўлган ҳурматни рағбатлан-
тириш ҳамда ривожлантиришда халқаро ҳамкорликни
амалга оширишни асосий мақсадларидан бири сифатида
эълон қилганликларини *этиборга олиб*,

Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясида қонун
олдида тенглик, айбсизлик презумпцияси принциплари
ҳамда иш мустақил ва холис суд томонидан очиқ ва адо-
латнинг барча талабларига риоя этган ҳолда кўриб чиқили-
ши ҳуқуқи қайд этилганлигини *этиборга олиб*,

кўп ҳолларда ҳали ҳам ушбу принциплар асосини таш-
кил этган мақсадлар ва реал воқелик ўртасида номувофиқ-
лик мавжудлигини *этиборга олиб*,

ҳар бир мамлакатда одил судловни ташкил этиш ва
амалга ошириш ушбу принциплар асосида қурилиши ке-
раклиги ҳамда уларни ҳаётга тўлиқ татбиқ этиш мақсадида
чоралар кўрилиши зарурлигини *этиборга олиб*,

суд таъқибини амалга оширувчи шахсларнинг адолат-
ли суд қилишда ҳал қилувчи роль ўйнашини ва уларнинг
муҳим вазифаларни бажаришларини тартибга солувчи
нормалар улар томонидан юқорида баён этилган принцип-
ларнинг ҳурмат қилиниши ҳамда уларга риоя этилишига
кўмаклашиши, шу билан адолатли ва тенг ҳуқуқли жиноий
одил судлов ва фуқароларни жиноятчиликдан самарали ҳи-
моя қилишга ёрдам бериши кераклигини *этиборга олиб*,

суд таъқибини амалга оширувчи шахсларнинг ўз вази-
фаларини бажаришлари учун зарур бўлган тегишли касбий

тайёргарликка эга бўлишларини таъминлаш муҳим эканлигини, бунга кадрларни ёллаш ва профессионал юридик тайёргарлик услубларини такомиллаштириш орқали ҳамда улар томонидан жиноятчиликка, айниқса, унинг янги шакллари ва қўламларига қарши кураш билан боғлиқ ўз вазифаларининг тегишли равишда бажарилиши учун барча зарур чораларни таъминлаш орқали эришилишини *эътиборга олиб*,

Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Жиноятчилиكنинг олдини олиш ва ҳуқуқбузарлар билан муомала қилиш бўйича бешинчи конгрессининг тавсиясига кўра Бош Ассамблея ўзининг 1979 йил 17 декабрдаги 34/169 резолюциясида Ҳуқуқ-тартиботни сақлаш юзасидан мансабдор шахсларнинг ахлоқ кодекси қабул қилганлигини *эътиборга олиб*,

Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Жиноятчилиكنинг олдини олиш ва ҳуқуқбузарлар билан муомала қилиш бўйича олтинчи конгресси 16-резолюцияда Жиноятчилиكنинг олдини олиш ва унга қарши курашиш бўйича қўмитасини судьяларнинг мустақиллигига ҳамда судьялар ва суд таъқибини амалга оширувчи шахсларни танлаш, касбий тайёргарлиги ва мақомига оид раҳбарий принципларни ишлаб чиқишни ўзининг биринчи навбатдаги масалалари жумласига киритишга даъват этганлигини *эътиборга олиб*,

Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Жиноятчилиكنинг олдини олиш ва ҳуқуқбузарлар билан муомала қилиш бўйича еттинчи конгресси Бош Ассамблеянинг 1985 йил 29 ноябрдаги 40/32 ва 1985 йил 13 декабрдаги 40/146-резолюциялари билан маъқулланган Суд органларининг мустақиллигига тааллуқли асосий принципларни қабул қилганлигини *эътиборга олиб*,

жиноятлар ва ҳокимиятни суиистеъмол қилиш қурбонлари учун Одил судловнинг асосий принциплари декларациясида жиноят қурбонларига одил судловнинг очиқ бўлиши ва адолатли муомала, реституция, зарар ўрнини

қоплаш ҳамда ёрдам кўрсатиш соҳасидаги вазиятни яхши-
лаш мақсадида халқаро ва миллий даражаларда чоралар
кўриш тавсия этилганлигини *этиборга олиб*,

7-резолуцияда еттинчи Конгресс Қўмитани суд таъқи-
бини амалга оширувчи шахсларни танлаш, касбий тайёр-
гарлиги ва мақомига, хусусан, уларнинг тахмин қилинган
мажбуриятлари ва хулқ-атвори, жиноий одил судлов ти-
зимининг мукаммал ишлашини таъминлашдаги ҳиссаси-
ни ошириш йўллари ва полиция билан ҳамкорлигини кен-
гайтиришга, ихтиёрий ваколатлари доираси ва жиноий суд
ишларини юритишда уларнинг ролига тааллуқли раҳбарий
принципларни ишлаб чиқиш заруратини кўриб чиқишга
ҳамда ушбу масала бўйича маърузаларни Бирлашган Мил-
латлар Ташкилотининг келгуси конгрессларига тақдим қи-
лишга чақирганлигини *этиборга олиб*,

қуйида келтирилган аъзо-давлатларга суд таъқибини
амалга оширувчи шахсларнинг самарадорлиги, мустақил-
лиги ва адолатлилигини таъминлаш ва ошириш вазифа-
ларини ҳал этишда ёрдам кўрсатиш учун ишлаб чиқилган
Раҳбарий принципларга жиноий иш юритишда риоя эти-
лиши ҳамда ҳукуматлар томонидан ўзларининг миллий
қонунчилиги ва амалиёти доирасида этиборга олиниши
ҳамда прокурорлар, шунингдек судьялар, адвокатлар, ижро
этувчи ва қонунчилик органларининг мансабдор шахслари
каби бошқа шахсларнинг ва умуман, аҳолининг этибори-
га етказилиши керак. Мазкур Раҳбарий принциплар жамо-
ат айбловчиларига мослаб ишлаб чиқилган, бироқ улар те-
гишли ҳолларда тенг даражада махсус асосда тайинланган
айбловчиларга нисбатан қўлланилади.

Малака, танлаб олиш ва касбий тайёргарлик

1. Суд таъқибини амалга ошириш учун танлаб олин-
ган шахслар юксак ахлоқий сифатлар ва қобилиятга,
шунингдек тегишли тайёргарлик ва малакага эга бўлишля-
ри керак.

2. Давлатлар қуйидагилар бўйича таъминлайдилар:

а) суд таъқибини амалга оширувчи шахсларни танлаш мезонлари адолатсизлик ёки нотўғри қарашларга асосланган тайинлашга қарши кафолатларни ва бирор-бир шахсга нисбатан унинг ирқи, танасининг ранги, жинси, тили, дини, сиёсий ёки бошқа эътиқоди, миллий, ижтимоий ёки этник келиб чиқиши, мулкӣ, табақавӣ, моддий ёки бошқа ҳолатлари белгисига кўра ҳар қандай камситишни истисно қилиш, шу билан бирга, суд таъқибини амалга оширишни назарда тутадиган лавозимга муайян мамлакат фуқаросини номзод қилиб тайинлаш талаби камситиш сифатида қўрилмаслигини ўз ичига олишини;

б) суд таъқибини амалга оширувчи шахсларнинг тегишли таълим ва тайёргарликка эга бўлишини, ушбу лавозимга хос идеал ва этика нормаларини англашларини ҳамда айбланаётган шахслар ва жабрланувчиларнинг ҳуқуқларини муҳофаза қилиш бўйича конституциявий ва норматив чоралар, шунингдек миллий ва халқаро ҳуқуқ томонидан эътироф этилган инсон ҳуқуқлари ва асосий эркинликлари тўғрисида хабардор бўлишларини таъминлайди.

Хизмат мақоми ва шартлари

3. Суд таъқибини амалга оширувчи шахслар жиноий одил судловни амалга ошириш тизимининг жуда муҳим вакилларидан бири бўлиб, ўз касбларининг обрўси ва кадр-қимматини доимо сақлайдилар.

4. Давлат суд таъқибини амалга оширувчи шахсларнинг ўз касбий мажбуриятларини тажовузлар, қаршиликлар, қўрқитишлар, кераксиз аралашув ёки асоссиз равишда фуқаролик, жиноий ёхуд бошқа жавобгарликка тортишдан ҳоли бажаришларини таъминлайди.

5. Суд таъқибини амалга оширувчи шахслар ва уларнинг оилалари суд таъқибини амалга ошириш бўйича ўз

вазифаларини бажаришлари натижасида уларнинг хавфсизлигига таҳдид мавжуд бўлган ҳолларда ҳокимият томонидан жисмоний ҳимоя билан таъминланади.

6. Суд таъқибини амалга оширувчи шахслар хизматининг оқилона шартлари, уларни тегишлича мукофотлаш ҳамда бу қўлланиладиган жойда, уларнинг ваколат муддати, пенсия таъминоти ва пенсияга чиқиш ёши қонун ёки эълон қилинган нормалар ёхуд қоидалар билан белгиланади.

7. Шундай тизим мавжуд бўлганда, суд таъқибини амалга оширувчи шахсларнинг лавозимини ошириш объектив омилларга, хусусан, уларнинг касбий малакасига, қобилиятига, ахлоқий хислатлари ва тажрибасига асосланади ҳамда бу тўғрисидаги қарор адолатли ва одилона тартиб-таомилларга мувофиқ қабул қилинади.

Эътиқод ва уюшмалар эркинлиги

8. Суд таъқибини амалга оширувчи шахслар бошқа фуқаролар каби фикр билдириш, эътиқод, уюшмалар ва йиғилишлар эркинлиги ҳуқуқига эга. Хусусан, улар ҳуқуқ, одил судловни амалга ошириш ва рағбатлантириш ҳамда инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш масалаларининг оммавий муҳокамасида иштирок этиш, ўзларининг қонуний хатти-ҳаракатлари ёки қонуний ташкилотга аъзолиги оқибатида ўз касбий фаолиятларида чекловларга дучор бўлмаган ҳолда маҳаллий, миллий ёки халқаро ташкилотларга кириш ёхуд бундай ташкилотлар тузиш ва уларнинг йиғилишларида қатнашиш ҳуқуқига эга. Суд таъқибини амалга оширувчи шахслар мазкур ҳуқуқларни рўёбга чиқарар экан, ўз фаолиятида доимо ҳуқуққа ҳамда ўз касбларининг эътироф этилган нормалари ва этикасига амал қиладилар.

9. Суд таъқибини амалга оширувчи шахслар ўз манфаатларини ҳимоя қилувчи, касбий тайёргарлигини оширувчи ва ўзларининг мақомини ҳимоя қилувчи касаба уюшма-

лари ёки бошқа ташкилотлар тузиш ёки уларга қўшилиш ҳуқуқига эга.

Жиноят муҳокамасидаги роли

10. Суд таъқибини амалга оширувчи шахсларнинг лавозими суд вазифаларини бажаришдан қатъий ажратилади.

11. Суд таъқибини амалга оширувчи шахслар жиноят муҳокамасида, шу жумладан, иш қўзғатишда ва агар бунга қонунда рухсат этилган бўлса ёки маҳаллий амалиётга мувофиқ бўлса, жиноятни тергов қилишда, бундай терговларнинг қонунийлигини назорат қилишда, суднинг ҳал қилув қарорларининг бажарилишини назорат қилишда ва бошқа вазифаларни давлат манфаатларини ифодаловчи вакиллар сифатида амалга оширишда фаол роль ўйнайдилар.

12. Суд таъқибини амалга оширувчи шахслар ўз мажбуриятларини қонунга мувофиқ адолатли, изчил ва жадал бажарадилар, инсоний кадр-қимматни ҳурмат қилади ва ҳимоя қиладилар ҳамда инсон ҳуқуқларини ҳимоя қиладилар, шу билан жиноий одил судлов тизимининг тегишли жараёнини ва узлуксиз ишлашини таъминлашга кўмаклашадилар.

13. Суд таъқибини амалга оширувчи шахслар ўз мажбуриятларини бажаришда:

а) ўз вазифаларини беғараз бажарадилар ҳамда сиёсий эътиқоди, ижтимоий келиб чиқиши, ирқи, маданияти ва жинсига асосланган ҳар бир камситишларга ёки бошқа ҳар қандай шаклдаги камситишларга йўл қўймайдилар;

б) давлат манфаатларини ҳимоя қиладилар, ҳолисона ҳаракат қиладилар, гумон қилинувчи ва жабрланувчининг аҳволини лозим даражада ҳисобга оладилар ҳамда ишга алоқаси бўлган барча ҳолатларга, улар гумон қилинувчи учун фойдали ёки фойдали эмаслигидан қатъи назар, эътибор берадилар;

с) агар ўз мажбуриятларини бажариш ёки одил судлов нуқтаи назаридан бошқача талаб бўлмаса, касбий сирни сақлашга риоя этадилар;

д) жабрланувчиларнинг шахсий манфаатларига дахл қилинганда уларнинг фикрлари ва ташвишларини кўриб чиқадиладар ҳамда жабрланувчиларнинг Жиноятлар ва ҳоқимиятни суиистеъмол қилиш қурбонлари учун одил судловнинг асосий принциплари декларациясига мувофиқ ўз ҳуқуқлари билан танишишларини таъминлайдиладар.

14. Суд таъқибини амалга оширувчи шахслар, одилона тергов айбловнинг асоссиз эканлигини кўрсатган ҳолларда суд таъқибини қўзғатмайди ёки уни давом эттирмайди ёхуд суд муҳокамасини тўхтатиш учун имкон қадар барча ҳаракатларни қилади.

15. Суд таъқибини амалга оширувчи шахслар давлат хизматчилари томонидан содир этилган жиноятлар, хусусан, коррупция, ҳоқимиятни суиистеъмол қилиш, инсон ҳуқуқларининг жиддий бузилиши ва халқаро ҳуқуқда эътироф этилган бошқа жиноятлар учун суд таъқибига ҳамда агар бунга қонунда рухсат этилган ёки маҳаллий амалиётга мувофиқ бўлса, бундай ҳуқуқбузарликларни тергов қилишга алоҳида эътибор қаратадиладар.

16. Суд таъқибини амалга оширувчи шахслар ихтиёрига гумонланувчиларга қарши ўзларига маълум бўлганидек ёки улар гумонланувчининг ноқонуний усуллар ёрдамида инсон ҳуқуқлари қўпол равишда бузилишини, айниқса, қийноқлар ёхуд муомала ёки жазолашнинг шафқатсиз, ғайриинсоний ёки қадр-қимматни камситиш ёхуд инсон ҳуқуқларининг бошқа бузилишларини қўллаш билан боғлиқ деб ҳисоблаши учун оқилона асосга эга бўлган далиллар келиб тушганда, улар бу каби далиллардан бундай усулларни қўллаганлардан ташқари, ҳар қандай шахсга қарши фойдаланишни рад этадиладар ёки тегишли равишда судни хабардор қилади ҳамда бундай усулларни қўллашга масъул бўлган шахсларнинг судга жалб қилинишини таъминлаш учун барча зарур чораларни кўрадиладар.

Ихтиёрий вазифалар

17. Суд таъқибини амалга оширувчи шахсларга ихтиёрий вазифаларни бажариш бўйича ваколатлар берилган мамлакатларда қонун ёки эълон қилинган нормалар ёхуд қарорлар суд таъқибини, жумладан, суд таъқибини қўзғатиш ёки бекор қилиш жараёнида қарорлар қабул қилишда адолат ва изчилликни ошириш учун раҳбарий принципларни таъминлайди.

Суд таъқибига муқобил усуллар

18. Суд таъқибини амалга оширувчи шахслар миллий қонун ҳужжатларига мувофиқ, шу билан бирга гумонланувчи (гумонланувчилар) ва жабрланувчининг (жабрланувчиларнинг) инсон ҳуқуқларини тўлиқ ҳурмат қилган ҳолда, суд таъқибини бекор қилиш, муҳокамани шартли ёки шартсиз равишда тўхтатиб қўйиш тўғрисидаги ёки жиноят ишларини одил судловнинг расмий тизимидан олиб ташлаш тўғрисидаги масалани тегишли тарзда кўриб чиқадилар. Ушбу мақсадларда давлатлар нафақат судларнинг ҳаддан ташқари иш ҳажми юкланганлигини камайтириш учун, балки судга қадар ушлаб туриш, айблаш ва ҳукм қилиш билан боғлиқ бўлган шармандаликнинг, шунингдек қамоқ жазосининг эҳтимол тутилган салбий оқибатларини олдини олиш учун ишларни бекор қилиш дастурларини қабул қилиш имкониятини тўлиқ ўрганишлари керак.

19. Суд таъқибини амалга оширувчи шахсларга вояга етмаганга нисбатан иш қўзғатиш ёки қўзғатмаслик тўғрисида қарор қабул қилишга доир ихтиёрий вазифаларни бажариш бўйича ваколатлар берилган мамлакатларда ҳуқуқбузарликнинг хусусияти ва жиддийлиги, жамиятни ҳимоя қилиш фикр-мулоҳазалари ҳамда вояга етмаганнинг характери ва ривожланиш даражаси алоҳида кўриб чиқилади. Ушбу қарорни қабул қилишда суд таъқибини

амалга оширувчи шахслар тегишли қонунлар доирасида мавжуд бўлган суд таъқибига муқобил усулларни ва вояга етмаганларга нисбатан одил судловни амалга оширишнинг тартиб-таомилларини алоҳида кўриб чиқади. Суд таъқибини амалга оширувчи шахслар вояга етмаганларнинг суд таъқибига фақат қатъий зарур доираларда ўтиши учун барча имкониятлардан фойдаланади.

Бошқа ҳукумат органлари ёки муассасалари билан алоқалар

20. Суд таъқибини амалга оширувчи шахслар суд таъқибининг адолатли ва самарали бўлишини таъминлаш учун полиция, судлар, юристлар, жамоат қораловчилари ва ҳукуматнинг бошқа органлари ёки муассасалари билан ҳамкорлик қилишга ҳаракат қиладилар.

Интизомий жазолар

21. Суд таъқибини амалга оширувчи шахсларга нисбатан интизомий жазони қўллаш тўғрисидаги муҳокама қонун ёки норматив ҳужжатларга асосланади. Суд таъқибини амалга оширувчи шахсларнинг ўз хатти-ҳаракатлари билан касбий стандартларни очиқ-ойдин бузганлигини тасдиқловчи шикоятлар тегишли тартиб-таомилга мувофиқ дарҳол ва ҳаққоний равишда кўриб чиқилади. Суд таъқибини амалга оширувчи шахслар адолатли муҳокама ҳуқуқига эга. Чиқариладиган қарор мустақил томон текширувидан ўтказилади.

22. Суд таъқибини амалга оширувчи шахсларга интизомий жазони қўллаш тўғрисидаги муҳокама объектив баҳолаш ва объектив қарор қабул қилишни кафолатлайди. Муҳокама қонун, Касб ахлоқи кодекси ҳамда бошқа белгиланган мезонлар ва этика нормалари ҳамда ушбу Раҳбарий принципларга мувофиқ ўтказилади.

Раҳбарий принципларга риоя этиш

23. Суд таъқибини амалга оширувчи шахслар ушбу Раҳбарий принципларга риоя этади. Улар, шунингдек имкон қадар Раҳбарий принципларнинг ҳар қандай бузилишининг олдини олади ва бундай бузилишларга қарши фаол курашади.

24. Суд таъқибини амалга оширувчи шахслар ушбу Раҳбарий принципларнинг бузилиши содир бўлган ёки тез орада содир бўлиши мумкин деб ҳисоблаш учун асосга эга бўлса, бу ҳақда ўзларининг юқори турувчи бошлиқларига ва зарур ҳолларда, бундай бузилишларни муҳокама қилиш ёки тузатиш бўйича ваколатлар юклатилган бошқа тегишли органлар ёки ҳокимиятларга хабар беради.

**СУД ТАЪҚИБИНИ
АМАЛГА ОШИРУВЧИ ШАХСЛАРНИНГ
РОЛИГА ТААЛЛУҚЛИ РАЎБАРИЙ ПРИНЦИПЛАР**

Нашр учун масъул:	М. Тиллабаев
Муҳаррирлар:	Л. Рузикулова
Компьютерда саҳифаловчи:	А. Жуманиязов

2023 йил 28 августда чоп этишга рухсат берилди.

Бичими 84 x 108 $\frac{1}{32}$.

Шартли босма табоғи 0,8. Нашр босма табоғи 1,2.

Адади 100 нусха. 16-буюртма.

Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси

Миллий марказида чоп этилди.

100029, Тошкент, Ислом Каримов кўчаси, 15.